

AHMET MAKAL • Ameleden İşçiye

Bu kitabın tüm telif gelirleri, yazarı tarafından
Mülkiyeliler Birliği Vakfı Burs Fonu'na bağışlanmıştır.

İletişim Yayınları 1219 • Araştırma-İnceleme Dizisi 209

ISBN-13: 978-975-05-0490-7

© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ő.

1-3. BASKI 2007-2015, İstanbul

4. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Amele Yemekhanesi, Nâzım Baysal arşivi

Ereğli Kômür Havzası, 1930'lar

UYGULAMA Hasan Deniz

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET MAKAL

Ameleden İşçiye

Erken Cumhuriyet Dönemi
Emek Tarihi Çalışmaları

AHMET MAKAL Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesidir. Temel akademik ilgi alanı Türkiye'nin toplumsal tarihi / emek tarihi olan Makal'ın kitapları yanında *Toplum ve Bilim*, *Tarih ve Toplum*, *Birikim*, *Çalışma ve Toplum*, *SBF Dergisi* gibi dergilerde çok sayıda makalesi bulunuyor. Makal, *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963* adlı eseriyle, 2003 Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'ne değer görüldü. Bilim ile sanatın yaşamın birbirini tamamlayan iki yüzü olarak gören Makal, akademik çalışmalarının yanı sıra sanatla, özellikle müzikle ilgileniyor. Türkiye'nin en geniş ve nitelikli klâsik müzik kayıt koleksiyonlarından birine sahip olan Makal, 1996 yılından bu yana TRT için, Radyo 3'te yayınlanan *Yorumlar, Yorumcular* 2015 yılından bu yana ise Borusan Klâsik için *Müzikçe* isimli klâsik müzik programlarını hazırlıyor. *Yorumlar Yorumcular*, 2013 Donizetti Klâsik Müzik Ödüllerinde "Yılın Radyo-TV Programı" kategorisinde ödüle değer görüldü. Makal'ın uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak *Radikal İki*, *Andante* ve *Milliyet Sanat Dergisi*'nde 100'ü aşkın müzik yazısı yayımlandı. Kitapları: *Grev: Kuramlar ve Uluslararası Farklılıklar* (V Yayınları, 1987), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920* (Imge, 1997), *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946* (Imge, 1999), *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963* (Imge, 2002), *Ameleden İşçiye - Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları* (İletişim, 2007; 3. baskı: 2015), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi* (Editör - Gülay Toksöz'le, Ankara Üniversitesi, 2012, 2. baskı: Imge, 2015), *Çalışma İlişkileri Tarihi* (Editör, Anadolu Üniversitesi, 2013; 6. baskı: 2017), *Uluslararası Sosyal Politika* (Editör - Seda Akyalçın'la, Anadolu Üniversitesi, 2013; 3. baskı: 2015), *Sınıf Sendika Siyaset - Türkiye Emek Tarihinden Kesitler* (Aziz Çelik ve Hakan Koçak'la, Imge, 2016), *Zor Zamanlarda Emek - Türkiye'de Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları* (Editör, Aziz Çelik'le, Imge, 2017).

İÇİNDEKİLER

ÖNDEYİŞ: TÜRKİYE EMEK TARİHİNE VE AKADEMİK YOLCULUĞUMUZA DAİR...	11
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ EMEK TARİHİ VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	15
Giriş: Türkiye’de (Erken Cumhuriyet Dönemi) Emek Tarihi Çalışmalarına İlişkin Tarihsel Bir Özet	15
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğinin Günümüzdeki Sorunları ve Yeni Gelişmeler	21
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliği ve Akademik Eleştiri	26
Emek Tarihinin Kavram, Kapsam, Metot Sorunları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliği	30
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve İktisadi Devlet Teşekkülleri	45
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihinin Aktörleri Olarak Siyasi Elitler ve İşçiler	49
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliği ve Kaynak Sorunu	56
Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve İstatistikler	69
Sonuç ve Öneriler	73

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ VE KORPORATİZM TARTIŞMALARI	77
Korporatizm Kavramı	78
Korporatizm Açısından Türkiye ve Tek Parti Dönemi	83
<i>Konuya İlişkin Bazı Görüşler ve Tartışmalar</i>	83
<i>Türkiye'de Korporatizm Tartışmalarına Kaynaklık Eden Bazı Önemli Kurum, Oluşum ve Yasal Düzenlemeler</i>	90
<i>İzmir İktisat Kongresi (1923)</i>	90
<i>Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu (1925)</i>	93
<i>Âli İktisat Meclisi (1927)</i>	96
<i>İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği (1934)</i>	100
<i>Basın Birliği (1938)</i>	101
<i>İş Kanunu (1936)</i>	104
Değerlendirme	107
TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME SÜRECİNDE İŞGÜCÜ SORUNU, SOSYAL POLİTİKA VE İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ: 1930'LU VE 1940'LI YILLAR	113
Giriş: Çalışmanın Amaç ve Kapsamı	113
Türkiye'nin Sanayileşme Sürecinde İşgücüne İlişkin Sorunlar ve İktisadi Devlet Teşekkülleri	118
İktisadi Devlet Teşekkülleri'nde İşgücü Sorunlarının Çözümüne İlişkin Uygulamalar	129
<i>İşgücü Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bir Araç Olarak Sosyal Politika</i>	129
<i>Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar</i>	131
<i>Ücretler</i>	131
<i>İşkân Olanakları</i>	136
<i>Beslenme Olanakları</i>	140
<i>Sağlık Olanakları</i>	141
<i>Eğitim ve Kültür Olanakları</i>	143
<i>Sosyal Güvenlik Olanakları</i>	150
<i>İzin ve Tatil Olanakları</i>	151
<i>Diğer Olanaklar</i>	153
Kamu Kesimi Çalışanları: Bir "İşçi Aristokrasisi" mi?	153
Sonuç	159

65. YILINDA MİLLİ KORUNMA KANUNU, ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ VE İŞ MÜKELLEFİYETİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	163
Giriş	163
Milli Korunma Kanunu'nun Çalışma İlişkileri Alanına Yönelik Düzenlemeleri ve İlgili Koordinasyon Kurulu Kararları	166
Milli Korunma Kanunu'nun Çalışma Yaşamına Yönelik Uygulamaları	169
İş Mükellefiyeti Dışındaki Uygulamalar	171
<i>Kadın ve Çocukların Çalışma Koşulları</i>	171
<i>Çalışma Süreleri ve Tatiller</i>	173
İş Mükellefiyeti	174
<i>Mükellefiyetin Organizasyonel Boyutları</i>	178
<i>Mükellefiyetin Madencilikte İşgücü Kullanımı Üzerindeki Etkileri</i>	180
<i>Üretim Artışı-Verimlilik Açısından Mükellefiyet Uygulaması</i>	182
<i>Mükellef İşçilerin Çalışma Koşulları</i>	186
<i>Ücretler</i>	188
<i>Çalışma Süreleri</i>	196
<i>Sağlık Sorunları ve İş Kazaları</i>	197
<i>Mükellefiyet ve Genç İşçiler</i>	202
<i>Mükellefiyet ve Mahkûm-Asker İşçi İstihdamı</i>	203
<i>Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Zorunlu Çalıştırma Konusundaki İlkeleri ve Türkiye'deki Mükellefiyet Uygulaması</i>	205
Milli Korunma Kanunu ve Çalışma Yaşamına Yönelik Uygulamalarına İlişkin Bir Değerlendirme	207
TÜRKİYE'NİN ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE SENDİKALAR: 1946-1950	213
Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi ve "İşçi Sorunu": Kısa Bir Tarihçe	214
Savaş Sonrası Rüzgârları: Sınıfların Reddinden Sınıf Esasına Dayalı Örgütlenmeye	217
İşçilerin Çalışma-Yaşama Koşulları ve Cumhuriyet Halk Partisi	222
1946 Seçimleri Sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi ve Geniş Halk Kitleleri: Olmak ya da Olmamak	228

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Tarihli Programı:	
<i>Sınırlı ve Kısmi Bir İlerleme</i>	229
<i>Savaş Sonrası Dönemdeki Bazı Sosyal Gelişmeler</i>	232
Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar	234
<i>Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar Kanunu'nun Hükümleri: Uymak ya da Uymamak</i>	234
Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar:	
<i>Kurmak ya da Kurmamak</i>	237
<i>Parti İçinde Farklı Görüşler</i>	237
<i>Örgütlemek İçin Örgütlenmek: "İşçi Bürosu" Yanılsaması</i>	239
<i>Örgütleme Etkinlikleri</i>	241
<i>Akçalı İlişkiler: Vermek ya da Vermemek</i>	248
Cumhuriyet Halk Partisi ve "Ötekiler"	252
Cumhuriyet Halk Partisi, Sendikalar ve Üniversite	257
Madalyonun Diğer Yüzü	259
Sonuç	260
EK: C.H.P.'nin İşçi ve Esnaf Örgütlenmesine İlişkin Olarak Çeşitli Kişi ve Kurumlara Yaptığı Ödemeler (1947-1950)	263
TÜRKİYE'DE 1946-1960 DÖNEMİNDEKİ GREV TARTIŞMALARI İLE GREVLER ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ	267
Giriş	267
1946-1960 Döneminde Grev Tartışmaları	269
<i>Cumhuriyet Halk Partisi ve Grev</i>	269
<i>Demokrat Parti ve Grev</i>	276
<i>Demokrat Parti'nin Grev Konusundaki Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme</i>	284
<i>Grev Hakkı ve Uluslararası Çalışma Örgütü ile Sorunlar</i>	288
1946-1960 Döneminde Gerçekleşen Grevler	290
Bilgi Kaynaklarına İlişkin Bir Değerlendirme	290
Grevlere İlişkin Bilgiler	293
<i>Liman Tahmil-Tahliye İşçilerinin Grevleri</i>	293
<i>Tekstil İşçilerinin Grevleri</i>	296
<i>Çimento İşçilerinin Grevleri</i>	299
<i>Fırın İşçilerinin Grevleri</i>	300
<i>İnşaat İşçilerinin Grevleri</i>	301
<i>Belediye İşçilerinin Grevleri</i>	302

<i>Izmir Belediyesi Temizlik İşçilerinin Grevleri</i>	302
<i>Istanbul IETT İşçilerinin Grevleri</i>	303
<i>Karayolları İşçilerinin Grevleri</i>	303
<i>Diğer Faaliyet Alanlarındaki Grevler</i>	304
Grevlere İlişkin Toplu Döküm	306
Dönem İçerisindeki Grevlere İlişkin Bir Çözümleme Denemesi	306
ÇOCUKTUM, UFACIKTIM - TÜRKİYE'DE 1920-1960 DÖNEMİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ	319
Giriş: Çocuk Emegine İlişkin Kavramsal Bir Çerçeve	319
Türkiye'de Çocuk Emegine İlişkin Hukuksal Çerçeve	325
<i>151 Sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun (1921)</i>	329
<i>Borçlar Kanunu (1926)</i>	330
<i>Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930)</i>	330
<i>İş Kanunu (1936)</i>	331
<i>Milli Korunma Kanunu (1940)</i>	334
<i>Diğer Hukuksal Düzenlemeler</i>	336
Çocuk İşçilerin Niceliği	336
Çocuk İşçilerin İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı	345
Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları	349
<i>Ücretler</i>	349
<i>Diğer Çalışma Koşulları</i>	357
Uluslararası Normlar ve Türkiye: İnceleme Dönemimiz Sonrasındaki Gelişmelere Kısa Bir Bakış	370
Sonuç	371
KAYNAKÇA	373
KAVRAM DİZİNİ	393
AD DİZİNİ	403

TABLolar DİZİNİ

TABLO I	İstanbul Mensucat Sanayiinde Ücretler (1938-1954, Sümerbank, kuruluş/gün).....	132
TABLO II	İstanbul Mensucat Sanayiinde Ücretler (1938-1954, Kamu+Özel Kesim, kuruluş/gün).....	133
TABLO III	1947 Yılı İtibariyle Sümerbank'ta İşçi Harcamalarının Ücret ve Sosyal Harcamalar Olarak Bölünümü	135
TABLO IV	Ereğli Kömür Havzası'ndaki İşçi Sayısı, Üretim Miktarı, Verimlilik (1938-1948).....	181
TABLO V	Ereğli Kömür Havzası'nda ve Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi ve GSMH İndeksi (1938-1948).....	191
TABLO VI	Ereğli Kömür Havzası'ndaki İş Kazalarına İlişkin Veriler (1941-1947).....	199
TABLO VII	1946-1960 Döneminde Gerçekleşen Grevlere İlişkin Bilgiler	307
TABLO VIII	Türkiye'de İş Kanunu Kapsamına Giren Ücretliler İçerisinde Çocuk Çalışanlar (1937-1943).....	339
TABLO IX	1947-1965 Döneminde İş Kanunu Kapsamına Giren Çocuk İşçiler	343
TABLO X	Çocuk İşçilerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı (1937-1943).....	346
TABLO XI	Ağustos 1957 İtibariyle Değişik İktisadi Faaliyet Kollarında Ço- cuk-Kadın-Erkek İşçi Sayısı ve Oranları	347
TABLO XII	İşçi Sigortaları Kurumu Verilerine Göre Çocuk İşçilerle Yetişkin Erkek-Kadın İşçi Ücretleri (Ortalama Günlük Kazanç, TL, 1955-1963).....	353
TABLO XIII	Ağustos 1957 İtibariyle Değişik İktisadi Faaliyet Kollarında Ço- cuk İşçilerle Yetişkin Erkek-Kadın İşçi Ücretleri (TL/saat).....	354
TABLO XIV	Ağustos 1957 İtibariyle Kamu ve Özel Kesimde Çocuk İşçilerle Yetişkin Erkek-Kadın İşçi Ücretleri (TL/saat).....	355

ÖNDEYİŞ: TÜRKİYE EMEK TARİHİNE VE AKADEMİK YOLCULUĞUMUZA DAİR...

Bu satırların yazarı, esas olarak romantik insani gelenekten gelmektedir ve sırf bu nedenle dahi hayata ilişkin bazı şeyleri idealize etmek gibi iflah olmaz bir alışkanlığı, tutkusu vardır. Bu bazı şeyler, hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleştirilemeyecek olan, ideale yaklaşıldıkça idealin daha da idealleşerek sizden uzaklaştığı varoluş durumları ile süreçlerine tekabül eder. İnsan olmak gibi, sevgi gibi, dostluk gibi... Yazar için, akademisyenlik de tüm yönleriyle böyle bir ideal varoluş sürecidir. Bu süreç, aslında tam da romantik dönem sanatında yaşamın bir simgesi olarak kullanılan yolculuk gibidir ve her anı özgül bir bilinç durumuna tekabül eder. Bilgi sınırsız, bilgi peşinde koşan sınırlıdır; her zaman eksik kalacağınızı bilir, ama gene de yolculuğunuza başlar ve tutkuyla devam edersiniz. Eksik kalacağı daha başlangıçta bilinen her yeni araştırma, yazarının o özgül zaman dilimindeki bilgisini, yorum potansiyelini ve kaynak dağarcığını yansıtır. Tıpkı bir müzikaşının bir esere ilişkin yorumunun; onun duygu ve düşünce birikimi ile yaşanan ana ilişkin hissiyatını yansıtmaması gibi. Ama sonra, donanımınız gelişir, siz gelişirsiniz; yaptıklarınız gerilerde kalır. Büyük bir şevkle ve her şeyin eksik kalacağını bilerek gene başlar, gene geride kalırsınız. Şairin ifadesiyle, “zor zanaat” di-

yelim. Evet, bu satırların yazarı, kendisini, diğer şeyler yanında –örneğin insan olmak gibi– akademisyen olmak için çaba gösteren biri olarak görür. Elinizdeki kitapta, bu çabalar sonucunda ortaya çıkan ve Türkiye emek tarihi içerisindeki akademik yolculuğumuzun belirli bir zaman aralığına tekabül eden ürünler yer alıyor. Ümit edelim ki, çabalara değmiş olsun...

Kitapta yer alan yazılar, esas olarak Türkiye emek tarihinin daha önce yeterli ölçüde incelenmemiş, bir bölümü üzerinde ise hiç çalışılmamış konularına odaklanıyor. Yazılardan ikisi bu kitap için özellikle hazırlandı, diğerleri ise daha önce *Toplum ve Bilim*, *Tarih ve Toplum* ve *Birikim* dergilerinde yayımlandı. Yazıların zaman olarak ortak paydası, genellikle Cumhuriyetin başlarından 1946 ya da 1950'ye kadar olan aralığı niteleyen “erken cumhuriyet” dönemi. Ancak, yazılardan ikisi bu sınırı aşarak, 1960'a kadar uzanıyor. Bir yönüyle, bu yazılar gerçekten de Türkiye emek tarihinin en önemli olgularını konu alıyor. Bu olgular sadece kronolojik olarak birbirlerini izlemekle kalmayıp, içsel bağlarla da birbirlerine eklenmiş durumdadır. Bu nedenle, bir anlamda birbirlerinden bağımsız olan makaleler, bir anlamda da birleşerek organik bir bütün oluşturuyorlar. Kuşkusuz ki tüm yazılarımıza eleştirel bir bakış egemendir ve bu çerçevede, Türk tarihçiliğinde genel kabul görmüş bazı görüşleri genişlemesine tartışıp, daha tutarlı ve rafine hale getirmeye çalışırken; genel kabullere aykırı yeni bakışlar da geliştirebiliyoruz. Türkiye emek tarihine ilişkin daha önceki çalışmalarımızı tamamlayan ve belki derinleştiren bu yazıların, en azından bu anlamlarda özgün oldukları söylenebilir. Bu süreçte, bir taraftan ampirisizme kaymama konusundaki hassasiyetimizi özenle sürdürmeye çalışırken, diğer taraftan da çalışmalarımızı mümkün olduğunca geniş ve yeni ampirik malzeme ile desteklemek için gayret gösteriyoruz. Şüphesiz, geçip giden zamanla birlikte, makalelerde “şimdi olsa şöyle ifade ederdim” diyebileceğimiz yerler ortaya çıkmıştır. Birbirlerinden bağımsız olarak yayımlanan ama bağlantılı olguları konu alan yazılarda, kaçınılmaz olarak kısmi tekrarlar ve bilgi örtüşmeleri de bulunmaktadır. Ama bütün bunların

okuyucunun hoşgörü sınırlarını ihlâl etmeyeceği düşüncesi ve yazıların özgün biçimlerini korumak kaygısı ile birkaç yazım ve baskı hatasının düzeltilmesi dışında makalelerde hiçbir değişikliğe gitmemeyi tercih ediyoruz.

Türkiye’de emek tarihinin ve tarihçiliğinin metodolojik sorunları ile alana yaklaşımımız, kitapta yer alan ilk makalede geniş bir biçimde tartışılmaktadır. Burada, sadece emek tarihinin disiplinler arası niteliğini ve çok boyutluluğunu vurgulamak isteriz. Başta siyaset ve iktisat olmak üzere, diğer alanlardan kopuk bir emek tarihçiliği anlamlı olmadığı gibi, toplumsal yaşamın önemli bir boyutu olan çalışma sürecini dışarıda bırakan bir siyasi ve iktisadi tarih anlayışının da son derecede büyük eksikliklerle malul olduğunu düşünüyoruz. Kanımızca bu, Türkiye tarihçiliğinin aşması gereken temel sorunlardan biridir ve sonuçta emek tarihi çalışmalarına gereken önemin verilmemesi, Türkiye tarihinin bir ayağını da aksak bırakmaktadır. Sosyal politikayı tarihle, özellikle de iktisadi ve siyasi tarihle eklemlendirme çabamız, diğer çalışmalarımızda olduğu gibi, bu kitaptaki yazılarda da yansımaları bulmaktadır. Bu çalışmalar, bugüne kadar birbirlerinden neredeyse habersiz, pek bir “ayrı gayrı” yaşamakta olan tarih ve sosyal politika disiplinleri arasındaki kopukluğun farkında olunmasına ve iki disiplinin barıştırılmasına, ümit ediyorum ki bir nebze olsun katkıda bulunmuştur. Türkiye emek tarihine ilişkin sağlam bir altyapı oluşturma amacını özellikle gözeten bu çalışmaların, farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından geniş bir biçimde kullanılmış ve özellikle genç araştırmacıların emek tarihine merak kesbetmelerine ve bazı yeni çalışmaların üretilmesine katkıda bulunmuş olmasını, akademik yolculuk sürecimin en büyük mutluluklarından biri telakki ediyorum. Bu kitapta yer alan yazıların da Türkiye emek tarihine merak duyan okuyucuya ve özellikle genç araştırmacılara yararlı olması, bu mutluluğu alabildiğine artıracaktır.

İtiraf etmeli ki, tamamlanmış bir kitaba içeriği ile mütenasip bir isim bulmak, yazarının karşılaşılabileceği en zor durumlar arasındadır. –Bu satırların yazarı, bunun kitabın yazılmasını

dan daha zor bir durum olduğunu dahi söyleyebilir!..– Bir taraftan içeriği göz ardı etmemeye çalışırken, diğer taraftan da simgesel nitelikli, özlü ve estetik beklentileri de karşılayan bir isme ulaşmak, çok da kolay sayılmamalıdır. İkili bir isimlendirmeye, bu sorunu sanıyorum ki aşmış bulunuyoruz. Kitabımızın alt başlığı olan “Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları”, kitabın içeriğini tümüyle kavrar; diğer beklentilerimizi karşılayan “Ameleden İşçiye” üst başlığı ise dönem içerisinde Türkiye’de yaşanan işçileşme süreci simgeselliğinde, onu kuşatan iktisadi, sosyal ve kültürel etmenlere de atıfta bulunmaktadır.

Bu kitabın oluşumunda, Türk düşünce hayatına bir yazar olarak yaptığı hizmetlerin yanı sıra, yaratıcı –ve yarattırıcı– bir editör olarak da katkıda bulunan Tanıl Bora’nın ilgisi ve emeği vardır. Bu emek, *Toplum ve Bilim*’de yayımlanan yazılardan başlayarak, elinizdeki kitaba kadar uzanmıştır. 1980’lerin başında *Mekteb-i Mülkiye*’de daha çiçeği burnunda bir asistan iken, çiçeği burnunda bir öğrenci olarak tanıdığım Tanıl’la yıllar sonra yolculuklarımızın böyle bir süreçte tekrar kesişmesi, benim için büyük mutluluktur. Sağol, sevgili Tanıl...

AHMET MAKAL
Aralık 2006, Ankara

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ EMEK TARİHİ VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Giriş: Türkiye’de (Erken Cumhuriyet Dönemi) Emek Tarihi Çalışmalarına İlişkin Tarihsel Bir Özet

Türkiye’de emek tarihinin/tarihçiliğinin geçmişte ve günümüzde gözlenen sorunları, ancak kendilerini kuşatan toplumsal etmenler de dikkate alınarak ve tarihsel bir perspektiften anlamlandırılabilir. Ülkemizde emek tarihi çalışmalarının, örneğin iktisadi ve siyasi tarih çalışmalarına göre çok daha ileri tarihlerde başlamış olması, önemli bir gecikmenin meydana gelmesi üzerinde etkindir. Türkiye’de emek tarihi çalışmalarının, örneğin iktisadi ve siyasi tarih çalışmalarına göre çok daha ileri tarihlerde başlamış olması, önemli bir gecikmenin meydana gelmesi üzerinde etkindir. Bugün biz, Lütfü Erişçi’nin 1951 ve Oya Sencer’in 1969 tarihli çalışmalarını bile, en azından kronolojik açıdan, öncü çalışmalar olarak değerlendirmek durumundayız.¹ Bunda kuşkusuz, Türkiye’de sanayileşmenin gelişimine koşut olarak işçi-işveren ilişkilerinin görece olarak geç doğmuş olması da etkindir. Bu ilişkiden kay-

(*) “Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum–Yeni Yaklaşımlar*, sayı: 3, Bahar 2006, s. 215-264.

1 Erişçi, 1951; Sencer, 1969.

naklanan “sosyal sorun”un sosyal bilimler alanına yansımaları da, doğallıkla gecikmeli olarak gerçekleşmiştir. Bu gecikmede bir başka önemli etken, 1960 öncesi dönemde emekle ilgili konuların neredeyse bir tabu olarak görülmesi ve yönetimler tarafından, hukuksal olan ve olmayan şiddetli yaptırımlara tabi tutulmasıdır. Gerek tek parti dönemi, gerekse bunu izleyen Demokrat Parti iktidarı döneminde, emek evreninin kendisi yanında, emeğe ilişkin düşünsel ortam da ağır bir baskı altında tutulmaktadır. Nispeten ileri bir tarihte dahi, ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü’nün bir sendikanın düzenlediği toplantıya davet edilerek, burada işçi sorunlarına ilişkin bir konuşma yapmasının iktidarın eleştirilerine ve sendikalara yönelik tehditlerine konu olması, dönemin koşullarını en açık biçimde ortaya koyan bir örnektir.² Emek evreniyle ilgilenen akademisyenler de bu baskılardan nasiplerini almaktadırlar.³

Ancak, 1960 öncesi dönemde akademik camiadan emek tarihine ilişkin hiçbir çalışmanın gelmediği söylenemez. 1936 yılından itibaren sosyal politika alanına yönelik derslerin verilmeye başlandığı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ile az bir zaman aralığıyla onu izleyen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde, sosyal politika alanında kürsüler ve dersler ile sınırlı sayıda öğretim üyesi bulunmaktaydı. Bununla birlikte, bu dönemde sosyal politika alanında çalışan akademisyenlerin çalışmaları içerisinde emek tarihi kayda değer bir yer kaplamamıştır. Bunda, diğer etmenler yanında, bu akademisyenlerin dikkatlerini daha çok günün acil sorunlarına yöneltmeleri de –sendikal meseleler gibi– etkili olmuştur. Bu akademisyenlerin konuya ilişkin sınırlı sayıdaki eseri ise direkt biçimde emek tarihi çalışması olmayıp, daha çok gün-

2 Bkz., Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan’ın konuşması; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 2, cilt: 10, 47. Birleşim, 28.2.1956, s. 1128.

3 Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, 6.5.1957 günü Meclis’te, Sosyal Siyaset Konferansları kapsamında konuşmalar yapan Orhan Tuna’yı kastederek şunları söylüyordu: “Bir profesör tarafından muhtelif gazetelerde neşriyat yapıyor, şehir şehir; kasaba kasaba, fabrika fabrika dolaşarak zihinleri teşviş edecek mahiyette işçi ve sendikacılara konferanslar veriyor veya verdireliyor.” Bkz., T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: X, İçtima: 3, cilt: 19, 64. Birleşim, 6.5.1957, s. 17.

cel konular incelenirken, kısmi biçimde tarih boyutunun da devreye katılması niteliğindedir. Ancak, Türkiye’de 1960 öncesi dönemde akademik camia tarafından yapılan araştırma ve yayınlar, günümüzden bakıldığında açık biçimde emek tarihi çalışmaları olarak nitelenemezlerse de, yapıldıkları-yazıldıkları döneme ilişkin çok önemli, değerli malzemeler sunmaktadırlar.

Nazi Almanyası’ndan gelen öğretim üyelerinden biri olan ve İstanbul Üniversitesi’nde 1930’lardan itibaren sosyal siyaset alanında çalışmalar yapan Gerhard Kessler ile onu izleyen Orhan Tuna’nın kitap ve makaleleri önemli bilgi, gözlem ve değerlendirmeler içermektedir.⁴ Sabahaddin Zaim’in 1956 tarihli *İstanbul Mensucat Sanayiinde Ücretler* başlıklı, görgül bir alan araştırmasına dayanan kitabı da, dönem itibariyle işgücünün yapısına ve ücretlere ilişkin ayrıntılı ve başka kaynaklarda bulunamayacak bilgiler içermektedir.⁵ Ferit Hakkı Saymen’in 1954 tarihli *Türk İş Hukuku* başlıklı kitabı da, emek tarihinin hukuksal boyutuna ilişkin olarak gerek yazıldığı döneme, gerekse öncesi döneme ait önemli bilgi ve değerlendirmeler sunmaktadır.⁶ Bu akademisyenlerden bir bölümünün çalışmaları, salt içerdikleri bilgi ve belgeler nedeniyle değil, –bunların çoğunu özgün kaynaklardan bulmak mümkün olabilir– belirli dönemleri yaşayan ve uygulama içerisinde de aktif görev alan insanların tarihsel gelişmelere ilişkin izlenimlerini de yansıtma nedeniyle özellikle önemlidirler. Örneğin, erken cumhuriyet dönemi emek tarihi açısından kritik bir önemi olan hakem kurullarında fiilen görev yapan Tuna’nın çalışmaları, sadece içerdikleri bilgiler değil, bu kurulların işleyişine ilişkin izlenimleri nedeniyle de önemlidir. Gene 1948-1953 yılları arasında Çalışma Bakanlığı’nda idari görevlerde bulunan, 27 Mayıs hükümetlerinde ise Çalışma Bakanlığı yapan Prof. Dr. Cahit Talas’ın yazdıkları da, bu dönemlerdeki gelişmeler üzerinde birinci derecede etkili olmuş bir kişinin görüşlerini yansı-

4 Örneğin, Kessler, 1942; 1948.

5 Zaim, 1956.

6 Saymen, 1954.

ma açısından önemlidir.⁷ Bu dönemde diğer disiplinlerdeki akademisyenlerin, örneğin iktisatçılar ve tarihçilerin de, emek tarihi alanına pek ilgi gösterdikleri söylenemez. Ancak, bunun istisnaları vardır ve Ahmet Ali Özeken'in değerli çalışmaları bunlar arasında önemli bir yer tutar.⁸ Dönem içinde üniversite dışından gelen çalışmalar da direkt biçimde emek tarihine yönelik olmamakla birlikte, yazıldıkları döneme ilişkin zengin birinci el bilgi ve belgeler sunmaktadır. Kemal Sülker'in sendikacılık hareketine ilişkin çalışmaları bunlar arasındadır.⁹

Akademik yaşamda emek evrenine yönelik kuşklar, azalarak da olsa, 1960 sonrası dönemde de devam etmiştir. Oya Sencer'in Osmanlı emek tarihini konu alan doktora çalışması nedeniyle 1960'lı yıllarda üniversitede yaşamış oldukları bu açıdan ibret vericidir.¹⁰ Bu dönemin görece özgürlük ortamında yapılan ilk çalışmalarda ise kuram, yöntem ve bilgi açısından önemli eksiklikler gözlenmektedir. Kaynak yetersizliği de dönemin bir başka ciddi sorunu olup, zaten sınırlı olan kaynaklar, üstelik yanlış biçimde kullanılmışlardır. Bu eksiklikler yanında, dönemin siyasal ve sosyal koşullarında ortaya çıkan bazı sapmalar da bu çalışmalara damgasını vurmuştur. Cumhuriyetin başlangıcından beri şiddetle bastırılan sol akımlar görece bir özgürlük ortamında ilk defa tartışma alanına çıkarken ve siyasal-toplumsal alanda da örgütlenme ve mücadeleler başlarken; ön plana geçen Türkiye emek tarihine ilişkin bilimsel

7 Talas'ın 1940'lardan başlayarak yayımladığı çok sayıda kitap ve makalede Türkiye emek tarihinin değişik boyutlarına ilişkin bilgi ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Bunlardan sadece iki kitabı belirtmekle yetiniyoruz: Talas, 1967; 1992.

8 Özeken, 1944; 1948; 1950 bunlar arasındadır.

9 Örneğin, Sülker, 1955. Sülker, 1975; 1976; yazarın bunu izleyen dönemlerdeki çalışmaları arasındadır.

10 Bkz., Sencer, 1969, s. 5-7. Konuya ilişkin olarak, daha yakın dönemlere ait kişisel bir deneyimimizi de aktarmak isteriz. 12 Eylül sonrası dönemde, grev nedenselliği konusundaki doktora tezimizi savunurken, jüri üyelerinden biri niçin bu konuyu çalıştığımı sormuş, Türkiye'de grev konusu üzerinde yeterince çalışılmamış olduğunu ifade ettiğimde de, "Sen yaz, millet okusun, değil mi?" demişti. 1985 yılında gerçekleşen bu olayın hiç de tesadüf olmadığını, o dönem üniversitelerinde yaşayanlar hatırlayacaklardır. Şükürler olsun ki, hâlâ yazmaya devam ediyoruz!..

araştırmalar yapma dūřūncesi değil, iřçi sınıfına bir geçmiş ve soyağacı yaratma kaygısı olmuştur. Yapılan da daha çok, geçmiş dōnemlere uzanmak, oralarda iřçi sınıfını ve mūcadelelerini bulmak ve bunları yūceltmek olmuştur. Araştırmayı yapanla araştırma konusu arasındaki mesafenin daraldığı ya da zaman zaman ortadan kalktığı, tarihinin olgularına karşı nesnellik kaygısının geri plana itildiği bu dōnemde, geçmiş kuşaklardan devralınan bir bilgi birikiminin olmayışı da çalışmaların niteliği üzerinde etkili olmuştur. Būyūk bōlūmū itibariyle iřçi sınıfına ۆncū ve tarihi değiştirici bir kimlik yūkleyen bu çalışmaların, teleolojik bir karakter taşıdığı da doğrudur. Emek tarihinin, ۆrneęin iktisadi tarihe gōre daha politize bir karakter taşıması ise dōnemselsel etmenler yanında, ۆze ilişkin bir farklılığı da yansıtmaktadır. Endūstri ilişkileri alanının direkt biçimde iki temel toplumsal sınıf arasındaki çelişki ve çatışmalara açık olması, alanın daha politize bir karakter kazanmasına neden olurken; siyasi kaygı ve angajmanlar diğer sosyal disiplinlere gōre daha belirleyici hale gelebilmektedir.

Ancak, bu dōnemdeki emek tarihi çalışmalarını bir taraftan eksiklikleri nedeniyle eleştirirken, diğer taraftan da içinde yazıldıkları ortamın sınırlı koşulları çerçevesinde ve yarattıkları akademik ve sosyal etkileri de dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Bu alışmalar, o gūne kadar tabu olan bazı konuların Tūrkiye’de sosyal bilimlerin tartışma alanı içerisine girmesini sağlarken, tūm yetersizliklerine karşın emek tarihi alanındaki bilgi birikimi sūrecinin ilk adımlarını oluşturmuşlardır. Aynı yıllar itibariyle, diğer sosyal disiplinler açısından da benzeri değerlendirmeler yapılabilir. Tūrkiye’de aynı dōnemlerde siyaset, iktisat ve diğer sosyal bilim alanlarında da, emek tarihi çalışmalarında olduğu gibi; eksiklikler taşımakla birlikte, ufuk açıcı yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Doęan Avcioęlu’nun 1968 yılında yayımlanan *Tūrkiye’nin Dūzeni* kitabını hatırlamak yeterlidir.

1970’li yıllarda da, alana ilişkin çalışmalar bilgi, yōntem ve kaynak açısından zayıftır. Tūm İktisatçılar Birlięi’nin daha çok istatistiksel verilerin derlenmesi niteliğinde olan 1976 tarihli

kitabının, tüm kusurlarına karşın, o dönemde konuya ilgi duyanlar için bir el kitabı niteliğinde olduğunu hatırlıyorum.¹¹ Bu dönemde, çalışmaların daha çok sosyalist Balkan ülkeleri ile Sovyetler Birliği kaynaklı araştırmacıların eserlerinden oluştuğu görülüyor. Bu kitaplar, alana yönelik belirli bir ilgi ve bilgi birikiminin oluşumuna katkıda bulunmuşsa da, büyük bölümü itibariyle bilgi düzeyi ve nesnellik derecesi düşük, daha çok propaganda amaçlı çalışmalardır.¹² 1970'li yıllardan itibaren Şehmus Güzel'in ağırlıklı olarak işçi hareketleri ve örgütlenmeleri, Yıldırım Koç'un ise sendikacılık konularında emek tarihine ve erken cumhuriyet dönemine ilişkin çalışmalar vermeye başladıkları gözleniyor. Yöntem ve kaynak açısından eksikliklerine karşın, bu çalışmalar bilgi birikimine katkı ve alana yönelik ilgi yaratma açılarından önemlidir. Dönem itibariyle, tarihçilik mesleğinin kendi içinde emek tarihi alanına yönelik belirgin bir ilgi gözlenmemekle birlikte, aralarında Zafer Toprak'ın da bulunduğu bazı araştırmacıların makale düzeyinde çalışmaları olmuştur. Dönem içerisinde, yurt içinde ve dışında yapılan ve erken cumhuriyet dönemini konu alan tez niteliğindeki akademik çalışmaların sayıları da sınırlıdır. Türkiye, 1980'lere gelindiğinde, henüz Osmanlı-Türk emek tarihinin en önemli hukuksal metinlerinden biri olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nun düzenlemeleri konusunu dahi açıklığa kavuşturmuş değildi.¹³ 1980'li yıllar ise emek tarihi çalışmalarında yeni ve önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Gülmez'in Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere 1936 yılına kadar olan gelişmeleri ele alan *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)* kitabı; yöntem ve kaynak açısından olduğu kadar, ciddiyet açısından da standartlar koyan ve önemli bir etki alanı yaratan öncü bir çalışma olarak değer-

11 Tüm İktisatçılar Birliği, 1976.

12 Bilimsel kalite açısından kendi içlerinde de farklılıklar gösteren bu çalışmaların belli başlıları şunlardır: Rozaliyev, 1970; 1974; Şişmanov, 1978; Şnurov, 1973; Şnurov; Rozaliyev, 1970; Korniyenko, 1971.

13 Mesut Gülmez, Şehmus Güzel ve Zafer Toprak arasındaki Tatil-i Eşgal Kanunu tartışmaları için, *Toplum ve Bilim* dergisinin, sayı: 12, Kış 1980; sayı: 13, Bahar 1981 ve sayı: 15-16, Güz 1981/Kış 1982 sayılarına bakılabilir.

lendirilmelidir.¹⁴ Gülmez'in bu ve diğer kitapları ile çok sayıda makalesi, emek tarihinin özellikle hukuksal altyapısının oluşumuna ciddi ölçüde katkıda bulunmuştur. 1990'larda ve 2000'lerde, Koç'un ağırlıklı olarak sendikacılık konusundaki çalışmalarına devam ettiği, Akkaya'nın özellikle yerel ve mikro boyuttaki çalışmalarıyla alana katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu satırların yazarı olan biz de, 1990'lı yıllardan başlayarak, emek tarihi alanında geleceğin araştırmacılarının üzerinde çalışabilecekleri sağlam bir altyapı oluşturma amacını ön planda tutan çalışmalar yapıyoruz. Bunlar arasında, erken cumhuriyet dönemini tümüyle kavrayan ve emek tarihini siyasi ve iktisadi tarihle eklemlendirmeye çalışan kapsamlı iki kitap ile döneme ilişkin birçok konuyu derinlemesine ele alan makaleler bulunuyor.¹⁵

Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğinin Günümüzdeki Sorunları ve Yeni Gelişmeler

Türkiye'de emek tarihi alanında 2000'li yılların başında gelinen nokta, tüm eksikliklerine karşın, 20-25 yıl öncesiyle karşılaştırılamayacak kadar ileridedir. Bununla birlikte, alanın ciddi sorunları da bulunmaktadır ve kanımızca bunların başında, emek tarihine duyulan ve zaten hiçbir zaman yeterli bir düzeye ulaşmamış olan ilginin giderek daha da azalması gelmektedir. Bu süreç, kuşkusuz dünyada ve Türkiye'de son yıllarda yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal değişimlerden bağımsız değildir. Küreselleşme süreci, neo-liberal akımın güç kazanması, sosyalist sistemin çözülmesi ve çöküşü ile kanımızca bütün bu gelişmelerle de bağlantılandırılması icap eden sosyal bilimler teorisinde sınıf analizine yönelik ilginin giderek zayıflaması; genel olarak emek sorunlarına, özel olarak ise emek tarihine ilgisizliğin

14 Gülmez, 1991.

15 Değerlendirmelerimizin tarihsel bir özet niteliğini taşıması nedeniyle, burada sadece, ağırlıklı olarak erken cumhuriyet dönemine ilişkin çalışmalar yapan araştırmacılara değinebiliyoruz. Kuşkusuz, bunların dışında da, emek tarihine ilgi duyan ve değerli çalışmalar yapan başka araştırmacılar bulunmaktadır.

temel bileşenleri arasındadır. Bu ilgisizliğin bir sonucu olarak, Türkiye’de emek tarihi çalışmalarına ket vuran en önemli sınırlılıklardan biri, bu alanda çalışan insan sayısının azlığı olarak tezahür etmektedir. Bu, hem akademik dünya açısından geçerli bir saptamadır, hem de bu dünyanın dışında emek tarihine ilgi duyması gereken insanlar açısından. Sorun akademik dünya dışında değerlendirildiğinde, diğer araştırma kurumlarında ve emek örgütleri olarak sendikalarda çalışan çok sayıda araştırmacının emek tarihine, şairin dediği gibi “derya içre olup der-yayı bilmeyen balık” misâli, neredeyse hiç ilgi göstermedikleri görülmektedir. Sorun akademik dünya açısından değerlendirildiğinde ise üniversitemizde *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri* adıyla etkinlik gösteren bölümlerin 1982 yılında varlık kazanması ve endüstri ilişkileri alanında lisans ve lisansüstü öğretim programlarının giderek yaygınlaşması emek tarihi açısından da bazı umutlar doğurmuş olmakla birlikte, bu umutların kısmen de olsa karşılandığını söylemek mümkün değildir. Bunun nedenlerinden biri, bu bölümlerin içsel yapılanmasıdır. Sosyal bilimler alanında öğretim yapan üniversitelerde, iktisat ve siyaset bilimi gibi temel alanlarda Türkiye tarihine ilişkin olarak anabilim dalı, bilimdalı gibi formel alt-birimler bulunmasına karşın, *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri* bölümlerinde bu alanın tarihine ilişkin bir anabilim dalı-bilim dalı organizasyonu yoktur. Bu eksiklik, ağırlıklı olarak emek tarihi alanında çalışacak bir akademik kadronun oluşumunu olanaksız hale getirmektedir. Bununla da bağlantılı ikinci bir sorun ise bu bölümlerin büyük bir kısmının eğitim programları içerisinde, Türkiye emek tarihine ilişkin derslerin bulunmuyor olmasıdır. Bu bölümlerin lisansüstü programları da ders ve seminerler yanında, yapılacak araştırmalar ile potansiyel yüksek lisans ve doktora tezleri açısından bir umut doğurmuş olmakla birlikte, bu umudun da gerçekleşmediği, buralarda özellikle Türkiye emek tarihine ilişkin nicelik ve nitelik açısından doyurucu tezlerin yazılmamış olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu bölümlerin emek tarihi alanındaki yetersizlikleri sadece organizasyonel değişkenlere indirgenemez ve sorunun temelinde öğ-

retim üyesi-öğrenci düzeyinde, aralarında emek tarihinin de bulunduğu bazı konulara ilgisizlik şeklinde tezahür eden bir zihniyet sorunu da bulunmaktadır. Güncel ve piyasaya yönelik, örneğin insan kaynakları gibi ilgilerin; emek tarihi, sendikacılık gibi ilgi alanlarını giderek bastırması, bu bölümlerin sosyal ve entelektüel temellerinin de giderek zayıflaması sonucunu doğurmaktadır.¹⁶

Buna karşılık, son dönemlerde emek tarihi alanında gözlenen en önemli gelişme, bir taraftan akademik camiada endüstri ilişkileri disiplininin içinden az sayıda araştırmacının yöntem ve kaynak açılarından daha sağlıklı çalışmalar yapmaya başlaması, diğer taraftan da bu disiplinin dışından katkılarının gelmeye başlamış olmasıdır. İlgi çekici olan nokta, bu katkıların ağırlıklı olarak değişik üniversitelerin tarih bölümlerinde çalışan genç akademisyen adayları kaynaklı olmasıdır. Emek tarihi çalışmalarına ilişkin temel sorunlardan birinin bu alanda çalışan insan sayısının sınırlılığı olduğu düşünüldüğünde, bunun insan gücü açısından olumlu bir gelişme olduğu açıktır. Diğer taraftan, bu kişilerin en azından bir bölümü itibariyle meslektan tarihçi oldukları düşünüldüğünde, başta yöntem ve kaynak olmak üzere, tarihçilik mesleğinin bazı artılarını emek tarihi alanına taşıyacakları beklentisi doğmaktadır. Nitekim son birkaç sene içerisinde, tümüyle emek tarihi alanında olmasalar da, en azından bu alana yönelik uzmanlımları olan, özellikle *Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü* kaynaklı çok sayıda tez çalışması ortaya çıkmıştır.¹⁷ Bu tez çalışmaları, aşağıda tartışacağımız eksiklik ve hatalarına karşın, gerek emek tarihinin bugüne kadar üzerinde yeterince durulmamış boyutlarına eğilmeleri, gerekse bugüne kadar yeterince kullanılmamış kaynaklara yönelmeleri açısından son derecede sevindiricidir. Bu gelişmelerin sürmesi dilenir ve beklenir.

16 İnsan kaynakları gibi ilgilerin bu bölümlerin eğitim ve araştırma alanlarında yer almasını doğal ve gerekli buluyoruz. Eleştirimiz, bu konuların incelenmesine değil, diğerlerini bastırmasındadır.

17 Doğan, 2003; Metinsoy, 2004; Nacar, 2004 bunlar arasındadır.

Ancak, bu yeni gelişmeler başka yönleriyle değerlendirildiğinde, önemli sorunların/sorun alanlarının da ortaya çıktığı ve/veya çıkma potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Bu sorunlar ise ağırlıklı olarak emek tarihi alanına ilişkin formasyon eksikliği olarak tezahür etmektedir. Bu formasyon sorunu, alana ilişkin kavram, kuram-yaklaşım ve literatür bilgisi eksiklikleriyle olduğu kadar, olgusal bilgi eksikliğiyle de karakterize olmaktadır. Bu yeni çalışmaların büyük bölümünün, bir anlamda mevcut erken cumhuriyet dönemi emek tarihi literatürünün eleştirisi üzerinde biçimlendiği ya da en azından buna merkezi bir yer verdiği de belirtilmelidir. Kuşkusuz, emek tarihi alanına ilişkin reel ya da potansiyel sorunların aşılması, bugüne kadar yapılan çalışmalardaki eksiklikler kadar, ağırlıklı olarak tarih disiplininin içinde yapılmakta olan bu yeni çalışmalardaki hata ve eksikliklerin de giderilmesine bağlıdır. Eğer bu hata ve eksiklikler devam edecek olursa, 1960'lı ve 1970'li yıllardakine benzer bir "hata stoku" nun oluşmasından korkarız. Bu durumda, stokun hafifletilmesi ya da ortadan kaldırılması uzun soluklu çabaları gerektirecek, zaman ve enerji kaybına neden olacaktır. Bu nedenle, eski çalışmalar kadar, literatüre yeni eklenen bu çalışmalar da bir eleştiri sürecinden geçirilmelidir.

Yiğit Akın'ın *Tarih ve Toplum*'un ikinci sayısında yayımlanan "Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğine Katkı: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Kaynaklar" başlıklı yazısı, sanıyorum Türkiye emek tarihine ilişkin temel sorunların, eski-yeni literatürün ve bunlara yönelik eleştirilerin değerlendirilmesi için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.¹⁸ Okuyucu, Yüksel Akka-

18 Akın, 2005. Akın'ın aynı konuda, Boğaziçi Üniversitesi'nin web sitesinde yer alan İngilizce bir yazısı da bulunmaktadır. ("New Sources, New Approaches: Contribution to the Early Republican Labor History", www.ata.boun.edu.tr/asistanlar/yigit/Laborhistorypin.pdf) Biri Türkçe, diğeri İngilizce olan makalelerin aynı isimleri taşıması ve içerik olarak da benzerliklerin ön planda olması, İngilizce makalenin revize edilerek *Tarih ve Toplum*'da yayımlandığı kanaatini uyandırmakla birlikte, iki yazıdaki bilgi ve görüş farklılıkları zaman zaman o kadar ciddi düzeydedir ki, farklılıkları salt bazı görüşlerin revize edilmesi olarak değerlendirmek olanaklı gibi görünmemektedir. Bunun yanı sıra, İngilizce yazıda, akademik sınırları aşan düzeyde olgu ve değerlendirme hataları ile kabul edilmesi güç bir üslup bulunmaktadır. Hatalar için tek bir

ya'nın daha önce yayımlanan ve emek tarihi tartışmalarına bir başlangıç olarak kabul edilebilecek yazısına ulaşmayı da denemelidir.¹⁹ Yazımız, ilk bakışta Akın'ın yazısına ilişkin bir değerlendirme gibi görünse de, esas amacımız bu yazı vesilesiyle ve bu yazı üzerinden Türkiye'de emek tarihine ve tarihçiliğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirmeye ulaşmaktır. Bunu yaparken, Türkiye'de özel olarak emek tarihi yazımına, genel olarak ise tarih ve sosyal bilimler yazımına ilişkin bazı gözlemlerimizi de meslektaşlarımızın ve okuyucuların görüşlerine ve değerlendirmelerine açmaya çalışacağız. Yazımızda erken cumhuriyet dönemini, ağırlıklı olarak da tek parti dönemini esas alıyorsak da; temel sorun alanlarını ve tartışma konularını değerlendirirken, bu dönemi aşarak Türk emek tarihinin geneline uzanmak zorunlu olmaktadır. Gerek kaynak kullanımını konusundaki düşüncelerimiz nedeniyle, gerekse de yazımızın hacmini daha da büyütmemek kaygısıyla, çalışmamızda kaynak kullanımını/gösterimini makul düzeyde tutmaya çalışıyoruz. Meraklı okuyucu, Koç'ların kaynakçası ile erken cumhuriyet dönemi emek tarihine ilişkin iki kitabımızda, dönemi tümüyle kavrayan geniş bir kaynak listesi bulabilecektir.²⁰ Son olarak, gerek Akın'ın, gerekse bizim yazımızın başlığında yer alan "erken cumhuriyet dönemi" nitelemesinin, genel kabul görmüş kullanımına karşın, en azından emek tarihi açısından epeyce muğlak olduğunu belirtmeliyim. Akın kendisi de bu muğlaklığı tartışmakta ve emek tarihi incelemeleri açısından bu dönemin 1950'lerin ortalarına kadar uzatılmasının uygun olacağını savunmaktadır.²¹ Emek tarihi açısından

örnek vermemiz gerekirse, Akın'a göre 1940 yılında "Law for Obligatory Work (İş Mükellefiyeti Kanunu)" çıkarılmıştır. Bkz., s. 16. Belirtmeye gerek yoktur ki, Türkiye tarihinin hiçbir döneminde böyle bir kanun çıkarılmamıştır. İş mükellefiyeti ise 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu'na göre yapılan uygulamalardan sadece biridir. Biz bu yazıdaki değerlendirmelerimizi, Akın'ın *Tarih ve Toplum*'da yayımlanan yazısını esas alarak yapacağız.

19 Akkaya, 2001-2002.

20 Koç, Koç, 1999; Makal 1999, s. 485-516; Makal, 2002(a), s. 531-568. Tarih Vakfı, 2000 de, kaynak konusunda önemli bir başvuru kitabıdır.

21 Akın, 2005, s. 73, dn. 2.